

GOVOR NA SLOVESNI PODELITVI MURKOVE NAGRADE, MURKOVEGA PRIZNANJA IN MURKOVIH LISTIN ZA LETO 2017

Grad Kromberk, 11. november 2017

Na slavnostni prireditvi ob letošnjem dnevu reformacije je igralka Milena Dravič izrekla pomenljivo trditev, ki jo povzemam po spominu: »*Ob prodoru sodobne globalizacije je vedno bolj jasno, da je le še kulturna identiteta temelj narodove samobitnosti.*«

Po zaslugi reformacije smo dobili besedo v parlamentu narodov sveta – in govor, ki mu Slovenci tako lepo rečemo »materni jezik«, je v zapisani besedi postal temelj naše identitete. Slovenci smo se trdo borili za priznanje svojega jezika, tudi umirali smo zaradi jezika, in na Goriškem in Primorskem bo v večnem spominu ostal Lojze Bratuž, ki je kot nedolžna žrtev fašističnega nasilja moral umreti zaradi slovenskih pesmi in takrat v naših krajih prepovedanega jezika. Le malo več kot ena življenjska doba je tega – drugo leto bo sto let, ko je po koncu prve svetovne vojne Primorska pripadla Italiji, vendar boj za slovenski jezik ni in ne sme biti pozabljen. Prehitro se lahko zgodi, da ga izgubimo – še leta 1991 pred osamosvojitveno vojno se mi je zgodilo, da so mi na slovenskih tleh, na mejnem prehodu z Italijo, srbski tovarnjakarji oporekali slovenski jezik – in v moji duši zbudili prvobiten strah, da se spet vračajo časi, ko se bomo morali boriti za svoj jezik. Vesela sem, da imamo danes svojo državo in svoj jezik.

Vendar se nismo borili le za slovensko besedo, pač pa tudi za slovensko kulturo – za pesmi, plese, pripovedke, običaje, jedi in nenazadnje za nošo, ki je sicer kot »narodna noša«, nekoč pomemben element izražanja pripadnosti, danes predvsem v pristojnosti folklornih skupin, ki pa jo prav tako uporabljajo za izražanje svoje narodne in lokalne samobitnosti. In tu sem dolžna pojasnilo ob moji tokratni podobi – ko sem razmišljala o obleki za to svečano priložnost, mi je ob srečanju s sosedom folkloristom in šiviljo, ki je sešila oblačila za pevce iz Lokovca in folklorno skupino Kal nad Kanalom, pravzaprav naproti prišla ideja o noši, izdelani po vzoru pražnje, nedeljske, »zakmašne« ženske noše goriških žena in deklet iz časa, ko se je oblikovala narodna zavest goriških Slovencev in je taka, dopolnjena z značilno pečo in ovratno ruto ter s predpasnikom, pomenila tudi odločitev za slovenstvo.

Ko sem tako tehtala, ali naj grem obleko kupiti v Max-Mara, Vögele, ali naj kupim Desigual ali obleko Tanje Zorn, sem se odločila za vzorec goriške noše – v poklon vsem ženam in dekletom, ki so možem ob boku gojile slovensko besedo v čitalnicah in na taborih pred prvo svetovno

vojno, v poklon goriškim možem, kot so bili Karel Lavrič, Andrej Winkler, Henrik Tuma, ki so se borili za priznanje slovenskega jezika ne le v čitalnicah, pač pa tudi za rabo v uradnih dokumentih in politiki. Poklon možem, kot je bil Andrej Gabršček, ki je s tiskano besedo na Goriško pripeljal ne le časopisje, pač pa tudi svetovno publicistiko, možem in ženam iz goriške družine Šantel, ko so se, čeprav rojeni in vzgojeni v nemškem okolju, ob prihodu v Gorico zavestno odločili za slovenski jezik. Moje današnje oblačilo je torej poklon vsem ženam in možem, tako meščanskega razreda kot podeželskega prebivalstva na Goriškem, ki so se povezali v skupni želji po razvoju slovenskega naroda. Pred prvo svetovno vojno smo Slovenci v Gorici imeli močan meščanski razred, razgibano družabno in društveno življenje, burno politično dogajanje, Fabianijev narodni dom, ki so ga pod imenom Trgovski dom zgradili slovenski podjetniki in opremili solkanski mizarji, imeli smo prvo državno gimnazijo s slovenskim učnim jezikom, imeli smo celo muzejsko društvo, ki je že začelo zbirati gradivo za ustanovitev »narodnega muzeja«. Leta 1910 so v obširnem članku na naslovnici časopisa *Soča* objavili poziv za zbiranje predmetov in napovedali skorajšnjo ustanovitev muzeja. Poudarek na pomenu zbiranja in muzeja za »narodno zavest« je bil povezan s poudarkom na izobraževalni vlogi muzeja. Dovolite mi, da preberem delček tega poziva:

Kako velikega pomena so muzeji sploh in narodni še posebno, o tem skoro ni treba izgubljeni dosti besed. Vsak količkaj izobražen človek je že bil v mestu, kjer si je ogledal to ali ono stvar, kar ga je ravno zanimalo. Nekateri z dežele so bili tudi že v raznih muzejih, kot n. pr. v Gorici (kjer so Italijani ustanovili muzej že leta 1861), v Ljubljani itd. Tam so videli veliko zbirko raznih stvari in reči, večkrat iz tujih krajev, kjer žive nam neznani ljudje, neznane živali.

Ampak, navajajo v *Soči*:

Poleg splošnih muzejev imamo tudi posebne za posamezne stroke. Med temi so zelo važni ravno narodni muzeji, kjer se hrani vse, kar se tiče kakega naroda: n. pr. narodne noše, stare posode, orodja in orožja, stare skrinje, slike in knjige itd. Pomen takih muzejev za vsak narod je zelo velik. Vsak, ki bi n. pr. rad študiral in pisal o naših narodnih nošah, ven-

* Inga Miklavčič Brezigar, dipl. etn. in mag. sociologije kulture, kustodinja-etnologinja, muzejska svetnica v pokoju, Ulica Rada Simonitija 19, 5000 Nova Gorica; brezigar.inga@gmail.com.

Govor na slovesnosti.

Foto: Ivanka Počkar, Kromberk, 11. 11. 2017.

dar ne more hoditi po celi deželi okoli, ker bi bilo to izguba časa in denarja in vkljub temu še morda ne bo vsega dobil. Če pa imamo vse to že lepo zbrano, potem si delo olajšamo in o izgubi časa skoro ni govora.

In tako vidimo, da so razni kulturni narodi zbrali ogromne zbirke svojih narodnih stvari. Tako n. pr. Angleži, Francozi, Rusi, Lahi, Nemci, pri nas na Avstrijskem pa posebno Čehi. Slovenci imamo v Ljubljani že precej lepo zbirko, ki pa še ni popolna. Potreba je, da se zganemo tudi mi na jezikovnih mejah, kot so to storili ravno pred kratkim Slovenci na Štajerskem (ustanovitev Muzeja v Mariboru 1903). Uvideli so potrebo lastnega narodnega muzeja, ker sicer jim tujci poberejo njih najlepše stvari. Tako je tudi pri nas na Goriškem. Že več časa sem se opazuje med Lahi neko gibanje in nabiranje, ki se vrši v korist bodočemu laškemu narodnemu muzeju v Gorici. Sicer imamo tu že deželni muzej, a kakor hočejo Lahi dati svojemu pristno italijansko lice, tako moramo dati mi naši zbirki pristno slovensko. Najvažnejše pri tem je, da Lahi sedaj pridno nabirajo po

naših slovenskih [poudarek avtorja članka] vasesh in selih. Družba mož, ki imajo smisel za to stvar, je sedaj sklenila temu na vsak način odpomoči. Naše slovenske stvari spadajo v naš narodni muzej, kateri se vstanovi v kratkem v Gorici.

Obračamo se torej na naše duhovnike in učitelje, zavednike in izobražence, sploh na vsakega pravega narodnjaka brez ozira na politično mišljenje, da delujejo vsi v tem smislu med ljudstvom. Paziti je treba na to – posebno v goriški okolici – da ne pride nobena stvar več našim nasprotnikom v roke, kateri se potem ponašajo z našo narodno imenitnostjo, češ, to je laško, Slovenci nimajo nič. Skrbno je treba hraniti stare majolike, krožnike, posode itd. Paziti je treba na stare slike, okvirje, na stare obleke, narodne klobuke, kožuhe in drugo. Važne so ženske vezane rute, avbe, peče in podobno. Razen tega je treba hraniti vsa naša orodja, skrinje, omare in take stvari.

Etnologi so bili vedno del tega narodnostnega gibanja – le da so sprva nastopali kot domoznanci in ob zgodovinskem orisu navajali tudi etnološke značilnosti, kot Štefan Kociančič v *Drobtinica*h ali Simon Rutar v svojih zgodovinah Goriško-Gradiščanske, Tolminske in Beneške Slovenije. Saša Šantel iz že omenjene goriške družine, ki je ob študiju na Dunaju deloval v narodnostnem društvu Vesna, je svoj slikarski dar uporabil tudi za upodobitev vrste etnoloških značilnosti, med katerimi je najbolj znan cikel akvarelov primorskih narodnih noš, ki ga hrani Slovenski etnografski muzej v Ljubljani. V dnevniku njegove matere Avguste Šantel starejše in sestre Avguste Šantel mlajše pa najdemo vrsto etnoloških podrobnosti iz življenja goriških meščanskih družin.

Prva svetovna vojna je ustanavljanje slovenskih muzejev ali vsaj muzeja ustavila, dogajanje po njej pa je zbiranje slovenskega narodnega blaga potisnilo tako rekoč v ilegalo. Slovenska skupnost v Gorici je bila skoraj povsem uničena, mnogi so se umaknili v tedanjo Jugoslavijo, narodni dom so zavzeli Italijani, ljudje in kraji so dobivali nova, italijanska imena, po gostilnah je visela parola: »*Qui si parla solo italiano*«.

Po drugi svetovni vojni so ljudje na Primorskem začeli svoja življenja graditi na novo. In spet so se etnologi vključili v družbena dogajanja. Prvi šolani primorski etnolog, Milko Ukmar, Matičetov iz Koprive na Krasu, je etnološko izobrazbo pridobil na univerzi v Padovi na študiju »*belle lettere*« s poudarkom na slavistiki, kjer je intelektualno ozračje visoke italijanske kulture omililo fašistično ideologijo. Po lastnih besedah je že kot srednješolec v Gorici začel po Primorski zbirati pravljice in pesmice, za informatorje pa je uporabil kar sošolce. V goriški škofijski gimnaziji so se zbirali dijaki z vseh koncev Primorske in Milku ni bilo težko dobiti primerke ljudskega slovstva iz marsikaterega kraja.

Danes pravzaprav težko razumemo, kaj je Primorcem pod Italijo pomenila slovenska beseda, vsak najmanjši drobec, vsaka besedica. V lovu za besedami je Milko Matičetov peš in s kolesom prevandral celo Primorsko. Kot dijak je objavljajal prozo in verze v dijaških skrivnih listinah, etnološke prispevke pa je začel objavljati že kot študent, od leta 1937 tudi že v javnih občilih. Takoj po drugi svetovni vojni se je vključil v boj za priključitev Primorske Jugoslaviji in pripravil etnološko gradivo za komisijo, ki se je o tem pogajala z zavezniki. Po podpisu Pariške mirovne pogodbe leta 1947 je sicer dobršen del našega ljudstva ostal v Italiji, in zanje boj za jezik in svojo kulturo še ni končan. Dela Milka Matičetova, predvsem prispevka *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev* iz leta 1948 in *Duhovna kultura v zgornjem Posočju*, ki je sicer izšlo pozneje, leta 1973, pa tudi druga so prva kompleksna strokovna etnološka dela o ljudski kulturi slovenske etnije na stičišču z romanskimi narodi in kulturo. Humanistična izobrazba in znanje italijanskega jezika so Milku Matičetovu pomagali, da je kljub slabim izkušnjam z italijansko kulturo pred in med drugo svetovno vojno po koncu vojne zmogel presegati nasprotja med narodi in kot urednik *Alpes Orientales* povezovati srednjeevropski kulturni krog prek jezikovnih in političnih meja.

Z urejanjem življenja po vojni je prišel tudi čas ustanavljanja muzejev – etnologija je bila prisotna že na samem začetku tako pri ustanovitvi Goriškega kot Tolminskega muzeja. Goriški muzej je kot referent za kulturo že od leta 1949 pripravljajal Ludvik Zorzut, briški domoznanski pesnik in publicist, ki je humanistično izobrazbo, podobno kot Matičetov, pridobil na goriški škofijski gimnaziji, kot muzealec se je kalil v pregnanstvu v Mariboru, leta 1952 pa z uradno ustanovitvijo muzeja postal njegov prvi ravnatelj. Svoje prostore je muzej dobil v osnovni šoli v Solkanu, kamor se je vselil skupaj s študijsko knjižnico. Leta 1953 je Goriški muzej javnosti predstavil svojo prvo zbirko, ki je obsegala »nekaj kamenin, arheološke predmete, zbirko denarja, nekaj etnografskih predmetov in predmetov, ki so izvirali iz srednjega veka«, naslednje leto pa se je preselil v napol porušene prostore Kromberškega gradu. Tolminski muzej pa je nastal iz Etnološke zbirke, ki so jo zbrali muzejski navdušenci v Tolminu, leta 1950

so že postavili planinsko razstavo in leta 1951 ustanovili Muzej za Tolminsko, ki ga je nato dolga leta vodila Marija Rutar – učiteljica po izobrazbi, vendar etnologinja po duši. Etnološka zbirka z razstave pa je postala tudi jedro Trentarskega muzeja.

Prvi šolani etnolog v Goriškem muzeju je bil od leta 1955 njegov ravnatelj Karel Plestenjak, ki je etnološko izobrazbo pridobil ob delu v muzeju, leta 1961 je vzpostavil samostojni etnološki oddelek in ga nato vodil do smrti leta 1963. Po njegovi tragični smrti – umrl je v prometni nesreči – je ravnatelj Goriškega muzeja postal zgodovinar Branko Marušič. Nekaj časa v muzeju ni bilo etnologa, nato pa je kot etnolog in arheolog nastopil Drago Svovljšak, ki je sicer postavil prvo etnološko razstavo v gradu Kromberk, vendar je kar hitro delo z živimi ljudmi raje zamenjal za delo z mrtvimi in se usmeril v arheologijo. Nato je raziskovalno etnologijo v Goriškem muzeju na noge spet postavil Naško Križnar, njegovo delo sem nadaljevala jaz, moje zdaj nadaljuje Rok Bavčar. Na etnološkem oddelku sta krajši čas delovala tudi Katja Kogej in Andrej Malnič, v muzeju pa sta zaposlena še etnologinja Darja Skrt za vizualno dokumentacijo in etnolog Borut Koloini v knjižnici. Vsak zase je v etnologiji iskal svoj izraz, vendar smo vsi bili in smo še etnologi po duši. Etnološkega dela ne zmanjka, pravzaprav ga je vedno več, in mislim, da mi bo Rok pritrtil ... Seveda je delo drugačno in se ga opravlja drugače kot nekoč, ko je bila etnologija pravzaprav v službi narodnega buditeljstva in obrambe. Vendar je etnologija še vedno v službi iskanja narodne ali lokalne identitete, posebnosti, osebnosti vsakega kraja in vseh skupaj, tistega torej, kar nas dela posebne v mozaiku človeške družbe.

In če rečemo, da mora vsak Slovenec ali vsaka Slovenka vsaj enkrat na Triglav, če se strinjamo, da mora vsak Slovenec ali Slovenka poleg slovenskega znati vsaj en tuj jezik, bi sama svoj govor končala z mislijo, da bi bilo lepo, če bi imela vsak Slovenec ali Slovenka v omari »narodno nošo« svojega kraja, vasi ali mesta, za posebne priložnosti in za vsak primer, če bi bilo treba spet pokazati, da smo Slovenci.

Hvala za vašo udeležbo, kolegi etnologi, in čestitke vsem nagrajencem!